

“BOBURNOMA”- SAMARQAND TARIXINI O’RGANISHDA MUHIM MANBA

Sharof Rashidov nomidagi SamDU
Tarix fakulteti talabasi **Po‘latov M.S**
Ilmiy rahbar: Sharof Rashidov
nomidagi SamDU Tarix fakulteti
o‘qituvchisi **Xasanov M.G**

Annotatsiya: Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur Mirzoning “Boburnoma” asari Samarqand tarixini o‘rganishdagi ahamiyati haqida bo‘lib, asarda aks etgan Samarqand shahrining ijtimoiy-iqtisodiy, hamda madaniy hayotiga doir ma’lumotlarga tavsif berilgan. Asarni tadqiq etish orqali Amir Temur va Temuriylar davrida Samarqandning shaharsozligi, me‘morchiligi, ilm-fan va madaniyat ravnaqi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Temuriylar, Bobur Mirzo, “Boburnoma”, Samarqand, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, din, me‘morchilik, obodonchilik, ilmfan, madaniyat.

Аннотация:

В данной статье речь идет о значении произведения Захириддина Мухаммада Бабур Мирзы «Бабурнома» в изучении истории Самарканда, а также описываются отраженные в произведении сведения о социально-экономической и культурной жизни города Самарканда. Благодаря изучению произведения освещено развитие градостроительства, архитектуры, науки и культуры Самарканда в период правления Амира Темура и Тимуридов.

Ключевые слова: Амир Темура, Тимуриды, Бабур Мирзо, «Бабурнома», Самарканд, общественно-экономическая жизнь, религия, архитектура, благоустройство, наука, культура.

Resume: This article is about the importance of Zahiriddin Muhammad Babur Mirza's work "Baburnoma" in the study of the history of Samarkand, and the information about the socio-economic and cultural life of the city of Samarkand reflected in the work is described. The development of Samarkand's urban planning, architecture, science and culture during the period of Amir Temur and the Timurids was illuminated through the study of the work.

Key words: Amir Temur, Timurids, Babur Mirzo, "Boburnoma", Samarkand, socio-economic life, religion, architecture, landscaping, science, culture.

Dunyo adabiyotshunosligida ming yil, bir necha yuz yillar davomida qadr qimmatini yuksak bo‘lib kelayotgan asarlar bor. Aynan shunday buyuk asarlar orasida ayniqsa Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu

asar Boburning butun hayoti davomida koʻrgan-kechirganlarini roʻy-rost tasvirlagani bilan boshqa asarlardan ajralib turadi.

Jahon sivilizatsiyasining qadimiy oʻchoqlaridan biri, yer yuzining sayqali nomini olgan Samarqand mustaqil Oʻzbekistonning yirik iqtisodiy va ilmiy-madaniy markazlaridan biri hisoblanadi

Jahon ilm-fanida “Gʻarbda – Rim, Sharqda – Samarqand” degan ibora bejiz paydo boʻlmagan. Ayniqsa, buyuk Sohibqiron Amir Temur bobomiz davrida Samarqandning shuhrati butun dunyoga taraldi.[1] “Imkonim boʻlishi bilan kitob oʻqishga harakat qilaman. Oʻsha kuni 1 soatcha boʻsh vaqtim paydo boʻlib qolgandi, Amir Temur va Toʻxtamishxon oʻrtasida jang tarixini oʻqidim. Buyuk sarkardamiz qanday gʻalaba qozongani menga juda qiziq edi. Toʻxtamish ham osonlikcha yutqazmagan ekan, bunda Amir Temur bobomizning yuksak harbiy taktika va strategiyasi, dovyurakligi ish bergan. Oʻzimga ham yozvoldim, Amir Temur jangda 7 ta usulni qoʻllagan ekan”, deydi Prezident Mirziyoyev Sohibqironning harbiy mahorat haqida.

Qadimiy Movarounnahr va undagi xalqlar hayoti haqida jonli guvohlik beruvchi asarlar orasida “ Boburnoma “ alohida ajralib turadi. Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan yaratilgan bu asar ijtimoiy – tarixiy, ilmiy – tabiiy va adabiy- lingvistik maʼlumotlar xazinasidir. Unda 1494-yildan 1530-yilgacha Oʻrta Osiyo, Afgʻoniston va Hindistonda kechgan voqealar bayon etilgan. Asardagi markaziy obraz Boburning oʻzi, albatta.Asarda tarixning Bobur yashab oʻtgan davri voqelari ifodalangan. Bu voqealar Andijon, Samarqand, Xoʻjand, Hirot dan boshlab Kobul va Agragacha boʻlgan qamrovga ega.. Bobur Boburnomada Samarqand haqida shunday dedi: Maʼmuraning kanorasida voqeʼ boʻlubtur, Sharqi Fargʻona va Qoshgʻar, Gʻarbi Buxoro va Xorazm, Shimoli Toshkand va Shohruxiyakim. Shosh va Banokat bitirlar, Janubi Balx va Termiz.

Rubʼi maskunda Samarqandcha latif shahr kamroqdur Beshinchi iqlimdindur. Tuli (99°) ramzi nujumiy (56°) daraja va daqiqadur, arzi-(40a) daraja va daqiqadur. Shahri Samarqanddur, viloyatini Movarounnahr derlar. Hech yogʻiy qahr va gʻalaba bila munga dast topmagʻon uchun Baldai mahfuza derlar. Samarqand amir ul-muʼminin Usmon zamonida musulmon boʻlgʻondur. Sahobadin Kusam ibn Abbas anda borgʻondur. Qabri Ohanin darvozasining toshidadur. Holo mazori Shohgʻa mashhurdur [2].

“Boburnoma”da Fargʻona, Samarqand shaharlari va shu nomdagi viloyatlar, Ohangaron vodiysi, Oʻratepa va uning atrofi, Mascho, Hisor, Chagʻoniyon, Badaxshon, Kobul viloyati va boshqa joylar geografik jihatdan gʻoyatda qiziqarli tavsif qilingan boʻlib, muallif oʻzi yurgan yoʻllar, oʻzi boʻlgan shahar va qishloqlarni gʻoyat darajada aniq tasvirlagan. “Samarqand shahrining tashkil etilishi haqida juda koʻp maʼlumotlar uchraydi Zahiriddin Muhammad Bobur bu haqida shunday deydi:

Samarqandni Iskandar bino qilgʻondur. Moʻgʻul va turk ulusi Semirkand derlar. Temurbek poytaxt qilib edi. Temurbekdin burun Temurbekdek ulugʻ podshoh Samarqandni poytaxt qilgʻon emastur, Qoʻrgʻonini fasilning ustidin buyurdumkim, qadam urdilar. Oʻn ming olti gse qadam chiqdi.

Eli tamom sunniy va pok mazhab va mutasharriy va mutadayyin eldur. Hazrati risolat zamonidin beri ul miqdor aimmai islomkim, Movarounnahrudin paydo bo'lubtur, hech viloyattin ma'lum emaskim muncha paydo bo'lmush bo'lg'ay.

Zardushtiylikning muqaddas kitobi «Avesto»da rivoyat qilinishicha, bu yerlarni sahroyi qabilalarning hukmdori, qudratli sehrgar Afrosiyob ismli shoh makon qilgan ekan. O'z kuni bitganini payqagan shoh o'lim xudosi Astivixadning jazosidan qochish niyatida tepaliklar ostida ulkan bir koshona qurdirgan va u yerga chekingan ekan[3].

Boburnoma - jahon adabiyoti va manbashunosligidagi muhim va noyob yodgorlik, o'zbek adabiyotida dastlabki nasriy memuar va tarixiy-ilmiy asar. “Boburnoma” asaridagi voqealar bayoni aniq, ixcham va lo'nda, ta'sirchan, eng muhimi, hayotiy haqiqatga mos va muvofiqligi bilan e'tiborlidir. Muallif voqealar bayonida tabiat tasviriga, ayrim joylar tavsifiga, alohida kishilarning ta'riflariga jiddiy ahamiyat beradi. Ko'hak suvi shimolidin oqar, Samarqanddin ikki quruh bo'lg'ay. Bu suv bila Samarqand orasida bir pushta tushubtur Ko'hakderlar. Bu rudmuning tubidan oqar uchun Ko'hak suvi derlar. Bu suvdan bir ulug' rud ayiribtur, balki daryochadur, Darg'omderlar. Samarqandning janubidin oqar, Samarqanddin bir shar'iy bo'lg'oy. Samarqandning bog'ot va mahalloti va yana necha tumonoti bu suv bila a'murdur, Buxoro va Qorako'lgacha, o'ttiz-qirq yig'och yo'lg'a yovuqlashur, Ko'hak suvi bila ma'mur va mazru'dur. Mundoq ulug' daryo aslo ziroattin va imorattin ortmas, balki yozlar uch-to'rt oy Buxorog'a suv yetmas. Uzumi, qovuni, olmasi, anori va balki jami' mevasi xo'b bo'lur. Vale ikki meva Samarqanddin mashhurdur: sebi Samarqad va sohibi Samarqand. Qishi mahkam sovuqtur, qori agarchi Kobul qoricha tushmas. Yozlari yaxshi, havosi bor, agarchi Kobulcha yo'qtur.

“Boburnoma “ da ilm-fan, san'at, adabiyot ahli xususida keng fikr yuritilgan. Ushbu hududdan yetishib chiqqan yuqorida nomlari keltirilgan olim-u fuzalolar va ular tomonidan yaratilgan ilmiy meros haqida qimmatli ma'lumotlar beradi.

Shayx Abumansurkim, aimmai kalomdindur, Samarqandning Motrid otliq mahallasindandur. Aimmai kalom ikki firqadur, birni Motridiya derlar, birini Ash'ariya derlar. Motridiya Shayx Abumansurg'a mansubdur. Yana sohibi «Sahih Buxoriy» Xoja Ismoil Xartanak ham Movarounnahrindandur. Yana sohibi «Hidoya»kim, Imom Abu Hanifa mazhabida «Hidoya»din mu'tabarroq kitobi fiqh kam bo'lg'oy, Farg'onaning Marg'inon otliq viloyatidindur, ul ham doxili. Movarounnahrindur.

Asarda Bobur tarixiy voqealarni bayon etish bilangina cheklanmaydi, balki voqealar sodir bo'layotgan sharoit manzarasini tasvirlaydi Temuriylar saltanatining poytaxti bo'lgan ushbu shaharda Amir Temur davrida yanada ko'plab me'moriy obidalarning barpo etilgan, bog'-u rog'lar yaratilganligi haqida batafsil ma'lumotlarni Boburnomadani olamiz. Bobur Samarqand arxitektura va qurilishini shunday tasvirlaydi:

Samarqand arkida Temurbek bir ulug' ko'shk solibtur, to'rt oshyonluq, Ko'k saroyg'a mavsum va mashhur, bisyor oliy imorattur. Temurbekning va Ulug'bek Mirzoning imoroti va bog'oti Samarqand mahallotida ko'ptur[4]. Yana Ohanin darvozasig'a yovuq qal'aning ichida bir masjidi jum'a solibtur, sangin, aksar Hindustondin eltgan sangtaroshlar anda ish qilibtur. Masjiddin peshtoqi kitobasida ushbu oyatni “Vaiz yarfa u Ibrohimal-qavoida”

Andoq ulug' xat bila bitibturlar kim, bir quruh yovuq yerdin o'qusa bo'lur. Bu ham bisyor oliy imorattur. Samarqandning sharqida ikki bog' solibtur, biri kim yiroqroqtur, Bog'i Bo'ldudur, yovuqrog'i Bog'i Dilkushodur. Andin Feruza darvozasig'acha xiyobon qilib, ikki tarafida terak yig'ochlari ekturubtur. Dilkushoda ham ulug' ko'shk soldurubtur, ul ko'shkda Temurbekning Hinduston urushini tasvir qilib turlar. Yana Pushtai Ko'hakning domanasida Konigilning qorasuvining ustidakim, bu suvni Obirahmatderlar, Bir bog' solibtur. Naqshi jahong'a mashxur. Shahar chekkasidagi katta qasr chetdan qaraganda xuddi tekislikda turgandek ko'rinardi, lekin yaqinroq borib qaraganda qasrning atrofiga aylanasiga chuqur xandaqlar qazilganki, bu qasrga kirish qiyin edi. Bu qasrda Sohibqiron o'zining g'aznasini saqlar, qasrga Sohibqironning o'zi yoki yaqinlaridan boshqa hech kim kirmasdi. Xuddi shu qasrda Sohibqiron jangchilar uchun sovut, dubulg'a, kamon kabi qurol-aslahalar yasaydigan mingga yaqin mahbus ustalarni saqlardi[5].

Yana Samarqandning janubida Bog'i Chanordur, qal'ag'a yovuqtur. Yana Samarqandning quyi yonida Bog'i Shamol va Bog'i Bihishttur. Amir Temurning nabirasi, Jahongir mirzoning o'g'li Muhammad Sulton Mirzo Samarqandning tosh qo'rg'onida chaqarda bir madrasa solibtur. Temurbekning qabri va avlodidin har kimki Samarqandda podshohliq qilidtur ularning qabri ul madrasadadur. Ulug'bek Mirzoning imoratlaridin Samarqand qal'asining ichida madrasa va xonaqohdur. Xonaqohning gumbazi bisyor ulug' gumbazdur, olamda oncha ulug' gumbaz yo'q deb nishon berurlar. Yana ushbu madrasa va xonaqohga yovuq bir yaxshi hammom solibtur, Mirzo hammomig'a mashurdur, har nav toshlardin farshlar qilibtur. Xuroson va Samarqandda oncha hammom ma'lum emaskim. Yana bu madrasaning janubida bir masjid solibtur, Masjidi Muqatta' derlar. Bu jihattin Muqatta' derlarkim, qit'a-qit'a yig'ochlarni tarosh qilib, islomiy va xitoy naqshlar solibturlar, tamom devorlari va saqfi ushbu yo'sunluqtur. Bu masjidning qiblasini bila madrasa qiblasining orasida bisyor tafovuttur. G'olibo bu masjid qiblasining samti munajjim tariqi bila amal qilibturlar. Samarqand atroflarida bir qaycha qasabalar bunyod etib, ularni ulug' va poytaxt shaxarlar nomi bilan atadi. (Shu vaqtda Samarqand va uning viloyatlari, Movarounnaxr yerlari va uning (barcha) atroflari, Turkiston va unga karashli yerlar—Turkistonda Temur tomonidan noib bulib Xudoydod degan kishi turardi—shuningdek, Temur zuravonlik ko'rsatib javlon urgan Xorazm, Xitoy yerlari xalkumida joylashgan Koshgar, Badaxshon — bu Samarkand yerlaridan yirok bulgan aloxida yerlardir, Xuroson iqlimlari, Mozandaron yerlarining aksar qismi, Rustamdor, Zobuliston, Tabariston, Ray, Gazna, Astrobod, Sultoniya, Qazvin va bu shaharlardan boshqalari, manoatli Gur torlari, Ajam Iroki va mag'rur balandparvoz fors xam xolis Temurniki bulib, bular xammasi xech bir raqobat qiladigan va unga mone'lik kursatib, oldini tusadigan (biron) kimsasiz buldi. Bu mamlakatlarning xar qaysisida Temurning o'gli yoki nabirasi, yoki u e'timod kiladigan noibi turar edi [6].

Bobur ushbu asarida davlat arbobi va tarixchi, ajoyib shoir va harbiy sarkarda, geografik olim va ovchi sifatida gavdalanadi. Bobur Samarqand tasvirida Ulug'bek madrasalari va rasadxonasini batafsil keltiradi: “Ulug'bek Mirzoning imorati va bog'oti Samarqand mahallotida ko'pdur.

Yana bir oliy imorati Pushtai Ko‘hak domanasida rasaddurkim, zich bitmakning olatidur. Uch oshyonliqdur .Ulug‘bek Mirzo bu rasad bila Ziji Ko‘ragoniyni bitibdurkim, olamda holo bu zij musta‘maldur. O‘zga zij bila kam amalqilurlar. Mundin burun Ziji Elxoniy musta‘mal edikim, Xoja Nasir Tusiy Hulokuxon zamonida Marog‘ada rasad bog‘latibtur. Halokuxondur kim, “Elxon” ham derlar. G‘olibo olamda yetti-sakkiz rasad besh bog‘lamaydurlar. Ul jumladin bir Ma‘mun xalifa rasad bog‘labturkim, Ziji Ma‘muniyni bitibturlar. Yana bir Hindustonda roja Bikramojit hindu zamonida bir rasad qilib turlar, holo hindularning musta‘mal Hindustonda ul zijdur[7].

Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” voqeyi-ilmiiy-sarguzasht asari mumtoz adabiyotimizning eng nodir nasriy namunasi sifatida hayotni haqqoniy aks ettirgani, o‘ziga xos uslubi bilan alohida qadrli.Samarqandni ta‘riflar ekan Bobur shaharning ko‘plab bog‘lari, me‘morchilik obidalari haqida ma‘lumot beradi.

Pushtai Ko‘hakning domanasida g‘arb sari bog‘ solibtur, Bog‘i Maydong‘a mavsum. Bu bog‘ning o‘rtasida bir oliy imorat qilibtur. Chilsutunderlar, bu oshyonda, sutunlari tamom toshdin. Bu imoratning to‘rt burchida to‘rt manordek burjlar qo‘poribdurlarkim, yuqorig‘a chiqar yo‘llar bu to‘rt burjdindur. O‘zga tamom yerlarda toshdin sutunlardur...Yuqorig‘i oshyonining to‘rt tarafi ayvondur, sutunlari toshdin. O‘rtasi chordara uydur. Imorat kursisini tamom toshdin farsh qilibturlar. Bu imorattin Pushotai Ko‘hak sari domanasida yana bir bog‘cha solibtur, anda bir ulug‘ ayvon imorat qilibtur, ayvonningichida bir ulug‘ tosh taxt qo‘yubtur, taxminan o‘n to‘rt-o‘n besh qari bo‘lg‘oy, arzi yetti-sakkiz qari, umqi bir qari.Mundoq ulug‘ toshni hili yiroq yo‘ldin kelturubturlar, O‘rtasida darz bo‘lubtur. Derlarkim, ushbu yerga keltirgandin so‘ng bu darz bo‘lg‘ondur. Ushbu bog‘chada yana bir chordara solibtur, izorasi tamom chiniy - Chinnixonaderlar. Xitoydin kishi yuborib kelturubtur. Samarqand qal‘asining ichida yana bir qadimiy imorabordur, Masjidi Laqlaqaderlar. Ul gumbazning o‘rtasida yerga tepsalar tamom gumbazdin laq-laq un kelur, g‘arib amirdur, hech kim buning sirini bilmas. Sulton Ahmad Mirzoning zamonida ham bek va bekot, bog‘ va bog‘cha soldilar. Ul jumladin, Darvesh Muhammad Tarxonning chorbog‘icha safoliq va havoliq va madsii nazarliq chorbog‘ kam bo‘lg‘ay. Bog‘i Maydondin quyiroq, balandining ustida Qulba o‘langiga mushrif bir chorbog‘ solibtur, tamom bu o‘lang oyog‘ ostidadur. Chorbog‘da ham martaba martaba yerlarni siyoq bila tuzatib, yaxshi norvonlar va sarv va safedorlar tikib turlar, hili saromad manzilidur. Aybi bu durkim, ulug‘ suvi yo‘qtur. Samarqand shahri ajab orosta shahardur, Har hifagarning bir boshqa bozori bor, bir-birlariga maxlut emastur. Xo‘b nonvoliqlari va oshpazliqlari bordur Olamda yaxshi qog‘az Samarqandin chiqar. Juvozi qog‘azlar suvi tamom Konigildin keladur. Konigil Siyohob qasidadur kim, bu qorasuvni Obirahmat ham derlar[8]. Samarqandning yana bir matoi qirmizi mahmalodir kim, atrof va javonibqa eltarlar. Girdo-girdida yaxshi o‘langlari bor. Bir mansur o‘lang Konigil o‘langidur. Samarqand shahrining sharq tarafidadur, bir nima shimolg‘a moyil, bir shar‘iy bo‘lg‘oy. Qorasuvkim, Obirahmat ham derlar, Konigilning o‘rtasidan oqar, yetti-sakkiz tegirmon suvi bo‘lg‘ay. Bu suvning atrofi tamom obgirdur. Ba‘zi derlarkim, bu o‘lang asli oti Qoniobgir ekandur, vale tarixlarda tamom Konigil bitirlar, hili yaxshi o‘langdur. Samarqandning

salotini hamisha bu o'langni qo'ruq qilurlar. Har yili bu o'langga chiqib bir oy, ikki oy o'tururlar. Bu o'langdin yuqoriroq sharqi janub sari yana bir o'lang voqe' bo'lubtur: Xon yurtig'a mavsum, Samarqandning sharqidur, Samarqanddin bir yig'och bo'lg'ay. Bu qorasuv uning orasi bila o'tub, Konigil borur. Xon yurtida bu qasrga suv andoq yuqoridin evrulub kelib durkim, chiqar yeri hili tor voqi' bo'lubtur. Bu yerning sirfasini ko'rib, Samarqand muhosarasida necha mahalmunda o'turub edi. Yana bir o'lang Bo'dana qo'rug'idur, Dilkusho bog'i bila Samarqand orasida voqe' bo'lubtur. Yana bir Ko'li mag'oq o'langidur, Samarqanddin ikki shar'eg'a yovushqay, g'arb soridur, bir nima shimolg'a moyil. Bu ham tavr o'langidur. Bir yonida bir ulug' ko'l voqe' bo'lubtur, bu jihattin Ko'li mag'ok o'langi derlar. Samarqand muhosarasida men Xon yurtida o'lturg'onda bu o'langda Sulton Ali Mirzo o'turub edi. Yana bir Qulba o'langidur, bu muxtasarroq o'langdur. Shimoli Qulbakenti va Ko'hak daryosi, janubi Bog'i Maydon va Darvesh Muhammad tarxonning chorbog'i, sharqi Go'shtai Ko'hak.

Boburnoma"ning o`ziga xos jihatlarini ochib berishda yaqin yillar ichida o`zbek, hind, afg`on olimlari, yevropalik, yaponiyalik tadqiqotchilar teran tadqiqotlar olib bordilar. Xulosa qilib aytganda "Boburnoma" asari o`zbek xalqining faxridir

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://yuz.uz/uz/news/shavkat-mirziyoev>
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. "Boburnoma", "Yangi asr avlodi" nashriyoti, 2015.40-44- betlar
3. Lyus'en kerem- Amir Temur saltanati. T.-"Ma'naviyat" 1999 28-bet
4. Zahiriddin Muhammad Bobur. "Boburnoma", "Yangi asr avlodi" nashriyoti, 2015 43-bet
5. Rui Gonzalez de Klavixo- Samarkandga- Amir Temur saroyiga sayoxat kundaligi (1403-1406 yillar), T.- "O'zbekiston"-2010 141-149-betlar
6. Ibn Arabshox- Ajoib al-Maqdur fi tarixi Taymur. I-kitob. T.- "Mehnat"-1992
7. Zahiriddin Muhammad Bobur. "Boburnoma", "Yangi asr avlodi" nashriyoti, 2015
8. Zahiriddin Muhammad Bobur. "Boburnoma", "Yangi asr avlodi" nashriyoti, 2015 45-49-betlar
9. Normatova, S. A., Botirov, M. T., Ruzmatova, K. K., & ugli Mamarasulov, J. O. Hygienic Basis for Contamination of Food Products and Production of Dairy Products Until 2030. International Journal of Health and Medical Sciences, 4(1), 123-128.
10. Botirov, M. T., Normatova, S. A., NIZAMETDINOVA, M., SHODMONOV, U., & MAMARASULOV, J. (2021). INFLUENCE OF OIL AND OIL PRODUCTS ON LIVING ORGANISMS AND METHODS OF SOIL PURIFICATION FROM OIL PRODUCTS. Asian Journal of Advances in Research, 28-32.
11. Mamarasulov, J. (2022). FABACEAE FAMILY IN FLORA IN THE FERGANA VALLEY, RARE SPECIES OF ASTRAGALUS. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(11), 117-119.

12. Abarjon o'g'li, A. A., & Barchinoy, M. (2022). YER USTI VA OSTI SUVLARINI IFLOSLANTIRUVCHI ASOSIY MANBALAR. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(20), 216-219.
13. Abarjon o'g'li, A. A. (2022). SHAHARLASHUV JARAYONINI ATROF-MUHITGA TA'SIRI. INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022, 2(14), 70-73.
14. Madaminovna, K. S., Furkatovna, G. M., & Adakhamjon, A. (2023). SIGNIFICANCE OF SOIL FERTILITY IN FERGANA REGION. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(4), 1320-1324.
15. Akramov, A. (2022). USE OF DIDACTIC GAME TECHNOLOGIES IN TEACHING ECOLOGICAL SCIENCE. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(12), 559-562.
16. Madina, G., & Adakhamjon, A. (2021). Conservation of flora. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(11), 195-198.
17. Халматова, Ш Усманова, Т., & Акрамов, А (2022). Экологические последствия воздействия человека на растительный и животный мир. theory and analytical aspects of recent research, 1(5), 547-554.
18. Ahmedova, D., & Akramov, A. (2021, July). USE OF MODERN TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION SYSTEM. In Конференции.
19. Nishonboyev, A., Tukhtasinov, T., & Ro'zikov, M. (2023). WAYS TO FORM INDEPENDENT THINKING OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING MATHEMATICS. *International Bulletin of Medical Sciences and Clinical Research*, 3(3), 49-51.
20. Nishonboyev, A., Tukhtasinov, T., & Ro'zikov, M. (2023). WAYS TO FORM INDEPENDENT THINKING OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING MATHEMATICS. *International Bulletin of Medical Sciences and Clinical Research*, 3(3), 49-51.

